

Gherghina BODA

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR DIN DEVA DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

Résumé: Les premières écoles roumaines ont existé autour des églises et monastères depuis la féodalité.

Les documents du 18e siècle mentionnent les écoles roumaines de Hunedoara, Orăștie, les écoles de mines de Săcărâmb et Băița etc.

À Deva, la première école est attestée en 1593. Dans le 20e siècle à Deva existaient déjà plusieurs écoles roumaines: une école fondée par l'Église Orthodoxe avant 1848, l'école normale fondée en 1868, une école privée de fillettes et les classes supérieures d'un lycée, toutes les deux écoles fondées en 1871.

Dans le 19e siècle, les plus importants centres scolaires étaient à Brad, Deva, Hațeg, Hunedoara, Orăștie et Petroșani.

Cu rădăcini adânci în istoria neamului, zona județului Hunedoara a cunoscut prefacerile vremurilor de odinioară, prefaceri care și-au pus amprenta asupra dezvoltării sale materiale și spirituale, marcându-i totodată viitorul.

Situația politică a Transilvaniei a influențat semnificativ și dezvoltarea culturii și a educației pe aceste meleaguri. Intrarea Transilvaniei sub autoritatea Casei de Habsburg în anul 1690 și apoi perioada dualismului austro-ungar din 1867 până la Marea Unire din 1918 au avut consecințe semnificative pe toate planurile vieții economice, sociale, politice și culturale. S-au dat nenumărate legi în domeniul educației, însă acestea, prin artificiiile guvernanților, au ocolit sistematic poporul român. Chiar dacă au existat numeroase piedici în afirmarea națiunii române, aceste impedimente nu i-au demobilizat pe români în demersurile lor, ci dimpotrivă, i-au determinat să găsească noi și noi modalități de afirmare, în special în plan cultural. Din această cauză cultura a devenit o armă redutabilă pentru românii transilvăneni. Și cum cultura nu o puteai obține, în principal, decât prin școală, ei și-au îndreptat eforturile și energia spre fondarea, susținerea și dezvoltarea de instituții școlare.

Informații istorice despre preocupări instructiv-educative avem încă din perioada feudală, odată cu apariția primelor cnezate și voievodate, când se avea în vedere recrutarea tinerilor și formarea acestora ca slujbași pentru cancelariile domnești, scaunele de judecată sau ca membri ai clerului. Începând cu secolul al XIV-lea, cultura și educația erau puternic influențate de Biserică, școlile fiind pe lângă locașurile de cult.

Perioada fecundă a Renașterii a influențat și cultura hunedoreană, de pe aceste meleaguri ridicându-se iluștri umaniști de origine română, cum ar fi Filip More de Ciula (1470-1526), care provenea dintr-o familie de cneji din Hunedoara, „*cel dintâi reprezentant diplomatic al Ungariei din Veneția*”, Martin Hacıus din Hațeg, cunoscut pentru preocupările sale filosofice și pentru legăturile lui cu Italia și, nu în ultimul rând, Nicolae Olahus (1493-1568), care și-a petrecut primii ani din viață la Orăștie, unde tatăl său era jude regesc.¹ În soborul de la 1560, Nicolae Olahus, primul organizator al învățământului superior în regiunea slovacă a fostului Regat Ungar, a dispus ca fiecare paroh să

¹ Ion Lungu, Vasile Radu, Mircea Valea, *Ținutul Hunedoarei străvechi leagăn al culturii românești*, Hunedoara-Deva, 1966, p. 48.

angajeze câte un învățător (*ludimagister*) care să-i învețe pe copiii cititul, scrisul, cântările bisericesti și elementele religiei, dispoziție de care nu beneficiau, poate, decât românii trecuți la catolicism.²

Pe teritoriul Hunedoarei exista doar o școală în limba slavonă, la mănăstirea Prislop, lângă Silvaș, locaș întemeiat la 1404-1405 de către călugărul Nicodim. După 1580 i-a crescut importanța, în condițiile în care Domnița Zamfira, fiica lui Moise Vodă al Țării Românești, considerată a doua ctitoră a mănăstirii, a înzestrat-o cu moșii, aparținând azi satelor Silvaș, Boița, Vălioara, Lunca Cernii și Fărcădin, iar începând cu veacul al XVI-lea se poate vorbi de un învățământ românesc, motiv pentru care școala de la mănăstirea Prislop devine „*cea mai bună școală românească a vremii*”³. Acest străvechi locaș de cultură a ființat până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, probabil din considerente materiale încetându-și existența.

Dacă Renașterea în Transilvania a adus cu sine laicizarea culturii în general, în cursul secolelor XIV-XVI, pe plan religios s-au răspândit ideile reformiste, calviniste și reformate în special, mișcare care a afectat și comitatul Hunedoara. Pentru a-i atrage și pe românii ortodocși de partea acestor noi credințe, s-a recurs la crearea unui sistem de învățământ susținut de aceste culte. S-a mizat pe sărăcia românilor și pe dorința lor de a-și instrui copiii. Pe teritoriul hunedorean, cele mai cunoscute școli calviniste și reformate le găsim la Orăștie, Hațeg și Deva. Primele mențiuni despre existența a două școli sătești în ținutul Orăștiei și a unor învățători la sate le găsim în niște documente oficiale din anul 1334.⁴

Secolul al XVII-lea în cultura transilvăneană reprezintă faza de trecere de la Umanismul decadent la Iluminismul timpuriu, marcată de noi curente de idei – puritanism, presbiterianism și cartezianism – care pregăteau venirea Iluminismului. Printre altele, puritanismul, un înverșunat dușman al feudalismului, a debutat în domeniul învățământului, pe care dorea să-l modernizeze, bazându-se pe ideile renumitului pedagog ceh Jan Amos Komenius, urmând să se preocupe și de culturalizarea celor mulți de la periferia societății.

În secolul al XVIII-lea se observă o înnoire a învățământului transilvănean în general, și a celui românesc în special, favorizat de factorii economici, politici și culturali ai vremii. Astfel, la începutul secolului al XVIII-lea se remarcă o creștere semnificativă a numărului de școli românești susținute material de către comunitatea românească. Documentele vremii amintesc, în anul 1725, despre o școală românească la Hunedoara, pe lângă biserică, susținută din contribuțiile materiale ale comercianților și meseriașilor români.⁵ În Orăștie funcționa altă școală românească, la 1731 locuitorii declarând că-l aduseseră mai demult ca dascăl pe Constantin „*prin chiverniseala și cheltuiala noastră...*”⁶. Tot acum apar școli în regiunile miniere, la Săcărâmb și Băița, alte școli românești împânzind teritoriul hunedorean.

În Deva, se pare că prima școală care a funcționat este atestată din anul 1593, și anume, un gimnaziu reformat, care a funcționat în tot cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea. Din informațiile documentare aflăm că școala avea 6 clase, în ultimele două învățându-se sintaxa și poezia.⁷ Acest institut de învățământ a fost înființat și i s-a construit și un local de școală din dispozițiile testamentare ale comandantului Cetății Deva, Geszthi Francisc, redactat și semnat de el la 11 iunie 1593.⁸ Aici funcționa și un internat pentru elevi. Deoarece banii alocați construcției școlii au fost mai mulți decât costurile finale, surplusul a constituit un fond administrat de primărie, dobânzile fiind utilizate la

² Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania*, Blaj, 1944, p. 17.

³ *Ibidem*, p. 16.

⁴ Ion Lungu, Vasile Radu, Mircea Valea, Liviu Mărghitan, *Tradiții progresiste ale culturii și învățământului hunedorean*, Deva, 1968, p. 106.

⁵ Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 136.

⁶ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, p. 136.

⁷ Ion Lungu, Vasile Radu, Mircea Valea, Liviu Mărghitan, *Tradiții progresiste...*, p. 109.

⁸ Victor Jacotă, Dumitru Susan, Eugen Ghișoiu, *Monografia Liceului „Decebal” 1871-1971*, Deva, 1971, p. 9.

întreținerea școlii. Cum acești bani nu erau suficienți pentru întreținere, școala a beneficiat și de alte venituri, cum ar fi uiumul de la una din roțile morii de apă din Deva, o parte din taxele plătite de românii care vindeau lemne în piața orașului sau diverse produse în natură (grâu, vin, pâine, miere, unt și porci).⁹ O a doua atestare documentară i-o datorăm lui Nicolae Iorga, care arată că, în anul 1766, această școală exista și că acolo preda dascălul Iafet, căruia nu i se plățiseră 30 florini.

Dacă la 1720 școala era destul de dezvoltată, funcționând cu mai mulți profesori și un „*rector*”, limba de predare fiind în unii ani greaca, în alții latina și germana, în doar trei ani și-a pierdut din importanță, decăzând din cauza sistării celei mai mari părți a veniturilor. În acești ani, în cadrul școlii exista „*un învățământ în limba greacă dar și unul în limba română*”¹⁰. Se pare că, până la acea dată, școala era considerată printre cele mai vechi școli medii de grad liceal din Transilvania. În 1774 localul școlii a fost ocupat de fisc, la puțin timp școala a fost redeschisă și apoi sistată definitiv.¹¹ Despre o școală normală romano-catolică aflăm din raportul lui Elias Fruzik, gospodarul parohiei romano-catolice, adresat Tabulei Continue la 24 noiembrie 1776, în care afirma că școala „*de ani de-a rândul este frecventată de tineret maghiar, german și român*”¹². Din același raport aflăm că școala a fost înființată în anul 1733, din fondul de 1.000 fl. donat de o anume Ana Dijon, că funcționa separat un curs de studii religioase la care erau înscriși șase elevi, dascăl fiind Fischer Damaschinus, dar și o școală elementară frecventată de 36 de elevi. În anul 1774 avem informații că aici se studia limba latină, religia, filosofia, polemica teologică și morală.¹³

În cursul secolului al XIX-lea, la Deva au existat mai multe școli românești. La începutul secolului, Biserica Ortodoxă a creat o școală românească despre care Ion Papiu, la 5 iulie 1865, într-un raport adresat Arhidiecezei greco-răsăritene din Ardeal, scria: „*e clădită de comuna bisericească fără nici un ajutor de la dregătoria politică încă mult înainte de 1848, având grădini lângă ea, însă cu mult mai mică decât ca să se poată folosi ca școală de pomărit. Leafa învățătorului e de 132 fl. anual și de fiecare învățăcel un fl. și un car de lemne*”¹⁴. La 1868 este amintită în documente o școală pedagogică¹⁵, care funcționa și la 1870/1871, cu clase paralele maghiare și române, secția română fiind desființată ulterior. La 1871 mai este înființată o școală particulară pentru fete, trecută sub tutela statului începând cu 1885.¹⁶

La 4 octombrie 1871 s-a înființat Liceul Real, cu o clasă de 23 de elevi. Acest liceu a fost fondat prin obolul locuitorilor orașului, români, maghiari și germani, care au acceptat să plătească timp de zece ani un impozit suplimentar din care să se acopere cheltuielile pentru construcția și înzestrarea școlii. Propunerea aceasta s-a materializat doar în anii 1871-1874 și 1878-1881, când s-a plătit impozitul suplimentar. Cu ocazia înființării liceului a fost ales și primul comitet școlar, printre atribuțiile căruia intra și grija pentru baza materială a școlii, urmărirea realizării sarcinilor educative, dar și supravegherea și îndrumarea activității cadrelor didactice.

În anul 1875 a fost cumpărat un teren cu 10.000 de coroane, pe care s-au mai construit încă patru săli de clasă, iar în anul 1876, prin înființarea clasei a V-a, școala se transformă într-un liceu real cu opt clase.¹⁷ Noua clădire a liceului a fost inaugurată în anul 1888, cheltuielile de construcție ridicându-se la 448.500 de coroane, subvenția statului fiind de 376.000 coroane, iar diferența constituind-o contribuția locuitorilor Devei.¹⁸ Se pare că mobilierul școlii (bănci, dulapuri, mese,

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Stanciu Stoian, *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1956, p. 18.

¹¹ Victor Jacotă, Dumitru Susan, Eugen Ghișoiu, *op. cit.*, p. 9.

¹² Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *Din istoria învățământului hunedorean*, Deva, 1973, p. 26.

¹³ *Ibidem*, p. 27.

¹⁴ *Ibidem*, p. 25.

¹⁵ *** *Din istoria Transilvaniei*, București, 1960, vol. I, p. 472.

¹⁶ Ion Lungu, Vasile Radu, Mircea Valea, Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 117.

¹⁷ Victor Jacotă, Dumitru Susan, Eugen Ghișoiu, *op. cit.*, p. 10.

¹⁸ Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *op. cit.*, p. 128.

scaune etc.) a fost comandat la firma Bakk Lajos din Cluj. Întreaga clădire cuprindea 64 de încăperi, cu 6 ieșiri, dintre care 3 la fațadă, gardul de fier de la fațadă fiind construit din donația ministrului Agoston Trefort în anul 1891.¹⁹

Românii și-au adus contribuția în speranța înființării unei secții în limba română. Dr. Petco Lazăr, într-un memoriu adresat în 1880 comitatului Hunedoara, pune problema înființării unei secții române în cadrul acestui liceu: „*Propunere: Comitatul acesta să decreteze, și face o reprezentatiune către Ministerul cultelor, în care să se ceară ca studiile prescrise pentru școala reală din Deva, să se propună elevilor români, în limba română, ca astfel să dispară cât mai curând petele cele negre, care deosebesc atât de mult acest comitat*”²⁰. El propune acest lucru pe baza faptului că în comitat locuiau 180.000 de români și abia vreo 5.000 de alte naționalități, ceea ce făcea ca românii să contribuie cu mai mulți bani la ridicarea acestui liceu, învățământul în limba română fiind astfel justificat.

Însă bunele intenții ale dr. Lazăr nu s-au materializat deoarece, cu un an în urmă, apăruse legea care promulga obligativitatea limbii maghiare în școlile populare, deci guvernul nu avea în vedere decât maghiarizarea forțată a populației nemaghiare și nu cultivarea limbilor naționale. Dacă, în anul înființării, liceul era frecventat de 11 elevi români, în anul următor numărul lor crescuse la 24. Conform statisticilor aflate în arhiva liceului, în anul școlar 1876/1877, un singur elev cunoștea numai limba maghiară, 4 elevi cunoșteau numai limba română, 52 și româna și maghiara, 7 maghiară și germană, 41 română, maghiară și germană, 5 maghiară și alte limbi.²¹ Așadar, dintr-un total de 119 elevi, 96 cunoșteau limba română. Peste zece ani, din aceleași statistici, aflăm că, dintr-un total de 156 de elevi, 139 cunoșteau limba română, iar peste douăzeci de ani, dintr-un total de 388 de elevi, 208 cunoșteau limba română. Din aceste date reiese faptul că pe parcursul timpului tot mai mulți români frecventează liceul, că pregătirea lor școlară era una superioară și că, pe lângă limba maternă, mai cunoșteau și limba maghiară și/sau germană.

Calitatea instrucției și educației la acest liceu s-a ridicat an de an, fapt care se reflectă în anuarele publicate între anii 1871 și 1918, din care se observă numărul mare de premianți, ceea ce denotă seriozitatea și perseverența elevilor, dar și calitatea dascălilor.

În anul 1894, din banii încasați din impozitul suplimentar au mai rămas doar 32.000 coroane, care au fost cheltuiți pentru construcția unei săli de gimnastică și pentru achiziționarea curții și localului din strada Decebal nr. 14, unde s-a amenajat muzeul de istorie și antichități al liceului.

Datorită creșterii anuale a numărului de elevi, mulți din afara Devei, conducerea școlii a considerat oportună construirea, în 1876-1878, a unei cantine pentru circa 30 de elevi, unde aceștia puteau lua masa gratuit, cu reducere sau cu plata integrală, în funcție de posibilitățile materiale, apoi și a unui internat pentru 25 de elevi, care a fost inaugurat la 2 septembrie 1889.²² Internatul se compunea din dormitoare, spălătoare, infirmerie, baie, bucătărie, sala de mese, magazii, 2 camere pentru pedagogi ș.a. La 10 octombrie 1900 a fost inaugurat un nou local al internatului, datorită creșterii sistematice a numărului de elevi interni. Programul zilnic al internilor se prezenta astfel: la ora 6 (iarna) sau la 5,30 (vara) se dădea deșteptarea, ½ oră îmbrăcarea, ½ oră meditație, micul dejun, de la ora 8 la ora 13 cursuri, de la 14 la 16 meditații, ½ pauză, între 16,30 și 20,30 meditații, cu o pauză de 1 oră pentru cină, iar la ora 21 era stingerea.²³ Păstrarea igienei corporale se făcea prin baie o dată pe lună, sau uneori, după caz, zilnic.

¹⁹ Victor Jacotă, Dumitru Susan, Eugen Ghișoiu, *op. cit.*, p. 13.

²⁰ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale, Fond *Societatea de istorie și arheologie a comitatului Hunedoara*, dos. 8/1880.

²¹ Victor Jacotă, Dumitru Susan, Eugen Ghișoiu, *op. cit.*, p. 10.

²² *Ibidem*, p. 14.

²³ *Ibidem*.

Deoarece sănătatea fizică a elevilor avea o importanță deosebită pentru conducerea liceului, în anul școlar 1901-1902 s-a construit o infirmerie pentru boli contagioase, compusă din două saloane cu câte patru paturi, o cameră pentru infirmieră și o baie. La începutul secolului al XX-lea, toată clădirea liceului și anexele aveau instalat curent electric, canalizare și instalație de apă potabilă, iar infirmeria era dotată și cu un cărucior pentru transportul bolnavilor, cu un aparat de dezinfectat și avea o linie telefonică directă cu bucătăria internatului și cu locuința directorului.

Conducerea liceului a dus o politică școlară echilibrată între cursuri și timpul liber dedicat relaxării elevilor. Pentru menținerea unei bune condiții fizice, elevii interni făceau exerciții fizice, jocuri și plimbări sub supravegherea profesorului responsabil, iarna amenajându-se un patinoar în curtea liceului. Educația fizică, pe timp favorabil, se desfășura în curtea liceului, iar iarna, în sala de gimnastică dotată conform cerințelor programei școlare. Pentru o învățare didactică eficientă, s-a organizat și un muzeu școlar, în 4 camere ale localului din strada Decebal nr. 14. Programa școlară cuprindea materii obligatorii și facultative, aceasta suferind nenumărate modificări în perioada 1871-1918. Materiile obligatorii erau limba maghiară, germana, franceza, matematica, geometria, desenul geometric, științele naturii, caligrafia, educația fizică, istoria, fizica, chimia, desenul, religia, filosofia, geologia, geografia, topografia, construcțiile geometrice, contabilitatea, igiena, iar materiile facultative cuprindeau limba latină, româna, desenul tehnic, stenografia, scrima, sculptura și muzica.²⁴

Notarea se făcea pe bază de calificative (foarte bine, bine, suficient, insuficient), la fel și notarea pentru purtare (bună, corespunzătoare, mai puțin corespunzătoare, rea).

După Unirea din 1918, Liceul Real din Deva, începând cu luna martie 1919, trece sub administrația statului român, iar din anul școlar următor începe reorganizarea liceului conform noilor realități politice.

O altă școală secundară din Deva, ale cărei începuturi datează din anul 1868, este Preparandia, care a funcționat ca școală a statului maghiar, cu limba de predare maghiară, o scurtă perioadă de timp având și o secție în limba română. Conform legii din 1868, se prevedea o pregătire mai temeinică a învățătorilor, ceea ce a determinat înființarea unui număr relativ mare de instituții pedagogice pentru formarea învățătorilor și învățătoarelor. În general, pe lângă aceste școli funcționau și școli de aplicație, în care se făceau exerciții practice de predare a lecțiilor, precum și grădini în care se practica agricultura, horticultura și viticultura.²⁵ Intrarea într-o preparandie nu se făcea pe bază de examen, ci doar pe baza certificatului de absolvire a gimnaziului inferior sau a unei școli reale. Erau testați doar elevii care nu absolviseră acest tip de școli. Inițial, durata cursurilor era de 3 ani, pentru ca, din anul 1881, aceasta să devină de 4 ani, deoarece se constatase faptul că doar în 3 ani nu se putea pregăti un învățător bun.

Preparandia din Deva a fost creată special pentru pregătirea cadrelor didactice necesare claselor I-IV. Instituția s-a numit *Școala de stat pentru pregătirea învățătorilor*, deși în unele lucrări apare sub denumirea de *Preparandia de stat* din Deva. Deși a fost fondată în 1870, împrejurările social-politice care țin de înființarea sa ne duc în anul 1848.

Inițial, școala a funcționat în clădirea principală a tezauriatului *Parva Curia*, clădire care a servit și ca spital militar. În 1870, școala avea trei clase I, dintre care una era cu predare în limba română, cealaltă în limba maghiară, ambele cu durata de trei ani, ultima, cu durata de numai un an, cuprindea elevii care aveau o pregătire mai temeinică decât cei ai celorlalte clase.²⁶ Clasele de aplicație au

²⁴ *Ibidem*, pp. 16-17.

²⁵ Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *op. cit.*, p. 168.

²⁶ Gheorghe A. Chiței, *Anuarele Liceului Pedagogic Deva pe anii școlari 1934-1970*, p. 5.

funcționat într-o clădire care, în anul 1913, a fost demolată, pe locul ei ridicându-se o construcție impunătoare, cu subsol, parter, trei etaje, sală de gimnastică și o sală de desen.

Datorită faptului că, la început, numărul de elevi nu era foarte mare, aceia care proveneau din afara orașului stăteau în gazdă. Cu timpul, crescând și numărul de elevi, s-a simțit nevoia amenajării unui internat. Aceasta s-a întâmplat în anul școlar 1882-1883, când o clădire mai veche, numită încă de atunci de elevi „*grajdul*”, a fost transformată în internat. Dar aceasta a fost doar o soluție temporară, în anul 1892 fiind inaugurat localul nou al internatului.²⁷ Tot în acel an a fost construită și o sală de gimnastică.

Materiile studiate erau religia și morala, pedagogia, metodică, geografia, istoria, limba maternă, limba maghiară, limba germană, științele naturii, economia cu exerciții agricole și de grădinarit, constituția, matematica, cântul și muzica, desenul, caligrafia, gimnastica, practica pedagogică.²⁸

La 12 octombrie 1919 s-a deschis primul an școlar sub administrație românească.

În anul 1880, pe lângă Preparandia din Deva s-a deschis și o Școală inferioară de comerț și industrie, ridicată cu sprijinul statului.²⁹ Inițial, s-au înscris doar 22 de elevi pentru comerț și 75 pentru industrie, în următorii ani numărul acestora crescând spectaculos. În școală se predau, la alegere, peste 25 de meserii.³⁰

Chiar dacă comitatul Hunedoara avea o situație inferioară altor comitate din punctul de vedere al dezvoltării învățământului secundar și superior, totuși pe teritoriul său s-au semnalat 3 licee și gimnazii, o școală secundară reală și o preparandie la Deva, în decursul timpului înființându-se și alte școli civile și populare superioare. Cele mai importante centre școlare au fost Brad, Deva, Hunedoara, Hațeg, Orăștie și Petroșani. Dar cel mai important lucru este frecventarea acestora de un număr destul de mare de tineri români, care proveneau în principal din rândul burgheziei de la sate și orașe. Ceea ce trebuie subliniat este concursul de împrejurări al înființării acestor școli, în condițiile politice nefavorabile românilor, după cum bine a surprins profesorul dr. Nestor Lupei: „*Înființarea unui liceu românesc în ținutul intracarpatin în vremurile dominației naționale și sociale a poporului român de către o minoritate exploatare era o problemă dintre cele mai grele. Statul acestei dominații manifesta interesul aproape exclusiv de a instrui prin școală doar fiii nobililor și ai naționalităților privilegiate. Populația băștinașă trebuia să-și câștige prin luptă dreptul la școală în limba națională. Drumul acesta a fost lung și anevoios, căci împrejurările erau nefavorabile*”³¹. Importantă însă este perseverența românilor în privința învățământului în limba română, dar și eforturile susținute în vederea atingerii acestui scop prin puținele mijloace avute la îndemână și ceea ce trebuie subliniat este reușita și materializarea acestor eforturi.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *op. cit.*, p. 168.

²⁹ *Anuarul școlii de comerț și industrie din Deva*, 1880, p. 3.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Nestor Lupei, Romulus Neagu, *Monografia Liceului „Avram Iancu” 1869-1969*, Sibiu, 1969, p. 24.